

DEMOKRASİ İNSAN HAKLARI KAR VE İŞÇİ SAĞLIğI İŞ G¼VENLİđİ

Gaye YILMAZ

T.MAI ve K¼reselleşme Karşıtı Çalışma Grubu

Demokrasi, eşitlik, ayrımcılık yapılmaması, özg¼rl¼kler, insan hakları, kalite gibi kavramlar düşün¼ld¼ğ¼nde, bu hedeflere varıldığı noktada işçi sağlığı-iş güvenliği alanında da amaçlanan düzeylere (otomatik olarak) ulaşıldığı varsayılır genellikle. Oysa, bu ilkeler tek tek ele alınarak irdelenmeye kalkıldığında, bir çoğunun işçi sağlığı ve iş güvenliği kavramıyla gerçekte bir çatışma halinde olduğu görül¼r. Örneğin, daha çok farklı cinsler arasında ayrımcılık yapılmaması ve eşit işe eşit ücret ödenmesini çağırıştıran "eşitlik" ilkesinin, sosyal standartların ve ücretlerin (en alt düzey esas alınarak) eşitlenmesi biçiminde sağlanması da mümkündür ve böylesi bir eşitlik, insan hakları ile de işçi sağlığı iş güvenliği hedefi ile de taban tabana zıttır.

Kimilerine göre neo-liberalizm, kimilerine göre küreselleşme fakat aslında bizzat kapitalist sistemin kendisinin bugün ulaşığı aşamasında sermayenin yönelimleri de tam verilen örnekteki gibidir. Devasa ulusötesi şirketler, fabrika binalarının hemen yanına bir dispensaner kurmakta, kapısına üzerinde kırmızı hilal bulunan beyaz bir bayrak ile giriş holüne hastaneleri çağırıştıran ve "sus" işareti yapan bir hemşire portresi asarak çalışanlarına sıcak mesajlar göndermektedirler. Bu manzaraya tanık olanlar da genellikle işe, şirket yönetimini insan sağlığına duyduğu saygı ve sevgiden ötür¼ kutlayarak başlamaktalar. Bu şirketlerin fabrikalarında, makina parkında yapılan sıradan geziler ve çalışanlarla yapılan küçük sohbetler bu yakın "ilgi"nin geri planına dair önemli ipuçları ile doludur. Örneğin ilk etapta çok temiz ve ileri teknolojiyle donatıldığı izlenimi veren üretim alanlarında, bakır tellerin açık ve izole edilmemiş bir ortamda (ki bu örnekte söz konusu ortam üretim alanının tamamıdır) asitle yıkandığı ve yaşanan kimyasal tepkime sonucu açığa çıkan zehirli gazın tüm üretim alanına yayıldığı, bu fabrikalarda kanser vakasına olduğuça sık rastlandığı fakat çalışanların ifadesiyle

"işverenlerin tedavi açısından hiç bir fedakarlıktan kaçınmadıkları" gibi anlaşılması oldukça zor olan bir ruh hali içinde oldukları ve bilinçlerinin adeta düm¼ra uğradığı; ya da yoğun solvent (yanıcı) kullanılan bir bölümle kaynak yapılan bölümün yanyana çalışıyor olması ve bu iki bölüm¼ birbirinden yalıtılan bir izolasyon malzemesinin bulunmaması gibi manzaralara tanık olmak mümkündür.

Diğer yandan toplamı (0) olan kapitalist sistemde kapitalistin bir yandan karını artırırken, bir yandan da maliyetini yükseltecek, dolayısıyla karını düşürecek olan işçi sağlığı-iş güvenliği gibi bir konuyu çözüm bekleyen bir mesele olarak ele alması olası değildir. Fakat, çalışanların sağlık ve güvenliğinin yapmakta oldukları işi sürdürmelerine yetecek düzeyde sağlanması ve işteki çalışma koşullarından kaynaklanan gecikme ya da duraklamalara yol açabilecek sorunların en ucuz ve kısa yoldan aşılması gereğinin de kapitalizm açısından paradoksal bir tablo oluşturduğu fakat bu paradoksun geri planında insan faktörünün değil, kar faktörünün temel alındığı unutulmamalıdır.

Bu paradoksu en iyi açıklayan örneklerden biri de özellikle 10 saati aşan uçak yolculuklarında Havayolu Şirketlerinin (kendi pozisyonlarına uygun olarak) almaya çalıştıkları sağlık önlemleridir. ABD, Kanada ya da bir uzak doğu ülkesine gitmek için uçağa bindiğinizde, hemen önünüzdeki koltuğun size dön¼k arka cebinde bir dizi yazılı, çizili dok¼man ve kart bulursunuz. Bu kartlarda, uzun sürecek yolculuğunuz sırasında gerek oturma pozisyonunuz, gerekse uzun süreli hareketsizliğiniz yüz¼nden oluşabilecek sırt, bel, boyun ve bacak ağrılarıyla nasıl başa çıkabileceğiniz anlatılır, şekil ve fig¼rlerle. Örneğin, her iki saatte bir kalkarak, koridorda kısa bir yürüy¼ş yapmanız; boyununuzu belli periyotlarla sağa-sola ve yukarıya-aşağıya doğru hareketler yapmanız ya da ayak bileklerinizi çevirerek olası ağrıları önleyebileceğiniz yazılı ve çizilidir bu bilgi kartonlarında. Eğer bu önerileri

dikkate almaz ve uzun yolculuk boyunca yeterince egzersiz yapmaz da yolculuk sonrasında yoğun ağrılara maruz kalırsanız, doğrudan kendinizi suçlar ve "keşke o uyarıları dikkate alsaydım" diye hayıflanırsınız. Oysa, aynı uçakta yapılacak belli değişikliklerle bu sorunların (hiç bir egzersiz yapmadan da) aşılması mümkündür, ama bu pek akla gelmez. Örneğin, uçaklardaki koltuk dizilimleri o denli sıkışık ki iki koltuk arası mesafe 35-40 cm kadardır ve bu dizayn, bir yandan otururken bacakların dizden 90 derece bükülü olmasını zorunlu hale getirirken bir yandan da gerektiğinde koltuğun arka kısmını yeterli ölçüde geriye doğru yatırarak vücudun dinlendirilmesi pozisyonuna engel olmaktadır. Bu sıkıntılı oturma pozisyonunu aşmanın en sağlıklı yöntemi aslında uçaktaki koltuk sayısını yarı yarıya azaltarak, iki koltuk arası mesafeyi genişletmek ve koltukları ergonomik bir dizayna dönüştürmek suretiyle, mesela; koltuk yatırıldığında alttan çıkacak bir aparat sayesinde yolcunun ayaklarını uzatabilmesini sağlamaktır. Peki, böylesi bir değişiklik, düşünülmediği, hiç akla gelmediği için mi, yoksa bu değişikliğin, maliyetleri bir anda iki kattan daha yüksek bir düzeyde yukarı çekeceği ve kar oranlarını da aynı ölçüde gerileteceği hesaplandığı için mi yapılmamaktadır? Bu sorunun yanıtı son derece açık ve nettir. Bu değişikliğin yapılması halinde kapitalistin bu işi yapmaktan vaz geçmesi bile gerekebileceği için böylesi bir planı değil öngörmesi, aklından bile geçirmesi mümkün değildir.

İşte, işçi sağlığı-iş güvenliği ya da insan hakları ve sağlık meselesinde izlemekte olduğumuz sermaye yaklaşımları da tıpkı bu örnekteki belirleyici yaklaşım olan "kar oranı" hedefine endekslidir. Belli sanayi kollarında çalışan işçilere iş sırasında korunma amacıyla gözlük, kulak tıkacı verilmesi ya da kimya-ilaç sektöründe çalışanlara günde bir kutu yoğurt dağıtılması türünden sağlık ve güvenlik destekleri de aynı perspektife dayandırılmaktadır. Örneğin işveren gözlük verdiği halde bu malzemeyi kullanmadığı bir sırada gözüne metal çapağı giren ve bu yüzden görme duyusunu ebediyen kaybeden bir işçinin "aslolan makinaların metal çapak fırlatamayacak biçimde izole edilmesidir, işbaşında gözlükle çalışmak değil" gibi bir savunma geliştirmesi (özellikle bugünkü bilinç düzeyleri dikkate alınacak olursa) mümkün değildir.

İnsan hakları ve sağlık konusunun "kalite" kavramıyla olan ilişkisi, daha doğrusu çelişkisine gelince; öncelikle kalite'nin tanımlanmasında ve ne ya da ne için olduğunun anlaşılmasında yarar var. İşgücü verimliliğinin ve dolayısıyla kar oranlarının olabilecek en yüksek düzeye çıkarılmasından yola çıkan şirketler, üretime yönelik çalışmanın ekipler halinde

yapılması ve her ekibin bir diğerini denetleyerek defolu üretimin en aza indirilmesi halinde işgücü verimliliğinin çok daha artacağını öngörerek "kalite çemberleri" uygulamasını başlattılar. Bu sistemde, kimi zaman ödüllendirme, kimi zaman ekipleri birbirine rakip hale getirme yöntemleri kullanılarak işçilerin iş dışındaki zamanlarını bile üretim prosesini düşünerek ve geliştirerek geçirmeleri hedeflenmekte. Felsefenin çıkış noktasını ise "müşteriye odaklanma" prensibi oluşturuyor. Bu çerçevede şirketlerin işçiler ve işçi ekiplerine uyguladığı sistematik tüm yalınlığı ile ortaya çıkıyor.

İşçilere uygulanan sistematik

- Her şey müşteri için,
- Hepimiz müşteriyiz (Her bir ekip kendi ürettiği ürünü bir sonraki ekibe iletiyor ve üretim prosesi çemberler üzerinden tamamlanıyor. Bu nedenle, işçilere her bir çemberin, kendisinden önce gelen çemberin müşterisi olduğu öğretisi veriliyor),
- Hepimiz müşteri olduğumuza göre, aslında her şey bizim (çemberlerdeki işçiler) için.

Birbirini müşteri olarak görmeye başlayan işçiler arasında "ihbar" müessesesinin hızla geliştiği görülüyor ilk olarak. İşini yeterince iyi ve süratli yapmayan bir çember, kendinden sonra gelen çemberin de işini aksattığı için, sonraki tarafından işverene ihbar ediliyor. Ödüllendirme sistemiyle beslenen yarış ve rekabet olgusu işgücü içerisinde kolektivizmin son bulması ve bireysel çıkarların birinci sıraya oturması sonuçlarını getiriyor. Diğer çemberleri geride bırakarak "en iyi" olmaya çalışan her bir çemberin üyeleri, çalışmalarını iş dışına da taşımak zorunda kalıyor, aile ve sosyal yaşam biterken, stres ve buna bağlı hastalıklarda önemli artışlar meydana geliyor. İşteki yoğunlaşma, dikkatin azalmasına ve iş kazalarının artmasına yol açıyor. Böylesi bir çalışma pratiği ile insan haklarının ya da işçi sağlığı-iş güvenliği ilkelerinin birlikte yürütülebileceğini düşünmek bile mümkün olmazken; sistem teorisyenleri kapitalizmin giderek daha insani bir çehre kazanmaya başladığını iddia etmekte. Diğer yandan Post-Fordist üretim modelinin simgelerinden olan "kalite sistemine" yönelen tüm eleştiriler, diğer tarafın "yoksa sen Fordizmi mi destekliyorsun?" tarzındaki karşı-eleştirisine zemin hazırlamakta. Beyinler öylesine işgal edilmiş ki, sistem dışı bir savunma geliştirilebileceği ve örneğin, "Fordizm de Post-Fordizm de kapitalist üretim biçimleridir ve biri ötekenden daha iyi veya kötü derken kast edilen bu farklı sistemlerin sermaye için ne kadar iyi veya kötü olduğudur." gibi bir cevap akla bile gelmeyebiliyor.

Gerek, küreselleşmeyi yalnızca "teknolojik

gelişmelerin bir sonucu" şeklinde değerlendiren kapitalist yaklaşımlara gerekse tüm dünyada çok yakıcı bir soruna dönüşen işsizlik olgusunu, teknolojik gelişmelere bağlayanlara sorulması gereken sorulardan biri de "İnsan hakları derken kimi/kimleri kast ediyorsunuz?" olmalı. Çünkü, içinde yaşadığımız bu sistemde haklar yalnızca parasal güce sahip olanlar için söz konusu. Örneğin bütün ülkelerin anayasalarında "temel hizmetlerden yararlanmak her yurttaşın anayasal hakkıdır" gibi bir hüküm yer aldığı halde, sağlık, eğitim gibi en temel hizmetlerin ticarileştirilmesini hedef alan Hizmet Ticareti Genel Anlaşmasına (GATS) göre, temel hizmetler, yalnızca bedelini ödeyebilecek olanların hakkıdır. O halde, belki de önümüzdeki süreçlerde "insan hakları" kavramının başına ilave özneler eklenecek ve mesela "Aylık geliri 2000\$'ın üzerinde olan insanların hakları" ve "Diğerlerinin hakları" gibi tanımlamalar gerekir hak'lar literatürüne.

Aslında, yukarıda "belki" belirsizliği içinde verilen örnek, yaşamda fiilen yerini çoktan bulmuş durumda. Öyle ki insan hakları ve sosyal standartların kalesi olarak tanınan, gerçekten de standartların (görece olarak) en yüksek olduğu ekonomik blok olan Avrupa Birliği bile İnsan Hakları'nın altında tek tek azınlık hakları, göçmen hakları, kadın hakları tanımlamaları yapmak suretiyle eşitliğin ve tek bir insan hakkı kavramının olmadığını dolaylı yoldan anlatıyor. Emek ve sermaye arasındaki çıkar çatışmaları ile emek sömürüsüne dayanan kapitalist sistemde çalışma hakkını, bir insan hakkı olarak değerlendirmeyen bu anlayış, işini kaybettiği için açıklıkla yüz yüze kalanların haklarını arayacağı meşru bir hukuk zemininin oluşturulmasına ve örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin işten çıkarılan yığınların açacağı davalara bakmasına da doğal olarak karşı çıkıyor.

Tek bir küresel hükümet olma yolunda emin ve kararlı adımlarla ilerleyen Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) konuya bakışı ise daha da ilginç. DTÖ, yoğun insan hakkı ihlalleri yaşanan, emek hareketinin anti-demokratik baskılarla susturulmaya çalıştığı ülkelere uygulanan ekonomik yaptırım ve ambargoları, serbest piyasa ekonomisinin işleyişi önündeki engeller olarak tanımlıyor ve tanımlamakla da kalmayıp, yasaklıyor. Adeta "insan hakları zaten ihlal edilmek içindir" dercesine oluşturulan bu dayatma hukukuna göre grevdeki işçilerin güvenlik güçleri tarafından katledilmesi (1) kapsam dışı bir konu. Tıpkı, iş kazaları ve meslek hastalığı dolayısıyla yaşamını kaybeden yüzbinlerce işçinin de bu platformlarda ciddiye alınmaması gibi.

İşçi sınıfına uygulanan sistematik baskı ve sindirme yöntemleri dünyanın bazı bölge ve ülkelerinde taham-

mül edilmez düzeylere ulaştığı halde, özellikle de, küreselleştiği bu süreçte demokrasi ve insan haklarını diline pelesenk etmiş olan kapitalist sistemin bu çılgınlıkları duymazdan gelmesi sınıflar arası çatışmayı reddedilemez biçimde gözler önüne seriyor. Bu bağlamda bazı çok ilginç gelişmeler de yaşanıyor ve sendika militanlarının bir yılı aşkın sürelerle mahkeme edilmeksizin göz altında tutulduğu, ardından grev düzenlemek, izinsiz gösteri ve yürüyüş yaparak trafiği engellemek suçlarından 3-4 yıl gibi sürelerle hapis cezalarına çarptırıldığı (2) Güney Kore'nin halihazırdaki devlet başkanının 1997 yılında Nobel İnsan Hakları Ödülü ile taçlandırıldığı, ama buna karşın bugün yaşanan hak ihlallerine (tüm dünya egemenleri gibi) seyirci kaldığı gelişki hatırlanıyor.

Araştırmalar dünyada, sendikacılar için en tehlikeli ülkenin Kolombiya olduğunu ve bu ülkede 2000 yılında sendikal faaliyetleri yüzünden katledilen militan ve temsilci sayısının 135 olduğunu; bu yıl ise en son 5 Aralık günü cesedi bulunan USO-Bolivar Şubesi Başkanı Aury Sara Marrugo ile birlikte sayının 148'e çıktığını söylüyor. Kapitalistleşme yolunda son hızla ilerleyen Çin'de ise sendikalarda örgütlenmeye çalışan işçiler ya akıl hastanelerine kapatılıyor, ya da çalışma kamplarında çalışmaya mahkum ediliyor. En son Dünya Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) araştırmasına göre halen dünyanın 139 ülkesinde sendikal hak ve özgürlükler ihlal ediliyor (3). Ancak bu saptama, geri kalan 80 kadar ülkede emek haklarının ihlal edilmediği anlamına gelmemekte yalnızca yaşanan ihlallerin düzeyleri arasında farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Aksi taktirde, yani geri kalan ülkelerde hak ihlali olmadığını söylemeye kalkarsak Almanya'da rızası alınmadan zorla çalıştırılan hükümlülerin varlığını, İngiltere'de 6-12 yaş çocukların günde 14 saat gibi sürelerle acımasızca çalıştırıldığını, Avrupa Birliği'nin (AB) kişi başına düşen milli gelir açısından en zengin ülkesi konumundaki Luxemburg'un hala pek çok Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmesini ülke yasalarına geçirmedeği gerçeklerini inkar etmiş oluruz(4).

Kaynaklar

1. Temmuz, 2001 - Zimbabwe'de grev gözcülüğü yapan işçilerden 3'ü polis tarafından kurşunlanarak öldürüldü. - IMF Bulletins-July,2001
2. IMF- International Metalworkers' Federation, Bulletins/November-2001
3. ICFTU-Report On Violations of Trade Union Rights/2001
4. ICFTU-Report On Violations of Trade Union Rights/2000.●